

Г. Є. Павлова,

кандидат економічних наук, доцент,

директор навчально-наукового інституту економіки, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

**ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ
СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ В
НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

G. E. Pavlova,

PhD, Associate Professor,

director of the research institute of the economy, Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

**GENERATE INNOVATIVE ORIENTED MANAGEMENT SYSTEM AGRICULTURAL
SECTOR IN THE NATIONAL ECONOMY**

Місце і роль інноваційної політики в структурі державного регулювання економіки визначаються особливостями інноваційного процесу як об'єкта управління. Він більшою мірою, ніж інші елементи науково-технічного прогресу, пов'язаний з товарно-грошовими відносинами. Ця обставина цілком переконливо виявляється в умовах регульованої ринкової економіки капіталістичних країн. Основна маса інноваційних процесів реалізується тут приватними компаніями різного рівня й масштабу, і такі процеси, зрозуміло, є не самостійною метою, а засобом кращого вирішення виробничих і комерційних завдань компанії, що прагне високої прибутковості.

Функціонування господарської системи в аграрній сфері, як і в будь-яких інших сегментах економіки за умов усе охоплюючого впливу конкурентного

ринку, забезпечується інноваційною активністю економічних суб'єктів. Саме тому інноваційна діяльність є визначальним фактором успіху підприємницьких структур. Аграрногосподарська підсистема національної економіки потребує ефективного використання існуючого освітнього й наукового потенціалу, інноваційних технологій. Зазначені складові інноваційного процесу можуть бути реалізовані лише за умов запровадження відповідних форм і методів інноваційної діяльності. Вони є складовими національної інноваційної системи, яка включає дотичні до інноваційної діяльності інститути та інституції, покликані забезпечити розбудову конкурентоспроможних виробництв.

Place and role of innovation policy in the structure of state regulation of the economy determined by the characteristics of the innovation process as a control object. It is more than the other elements of scientific and technological progress associated with commodity-money relations. This fact is quite clearly manifested in terms of the regulated market of capitalism. Most of the innovation process is implemented by private companies and various levels of scale, such processes are, of course, is not an independent goal, but a means to better solve problems of industrial and commercial company that seeks high returns.

The functioning of the economic system in agriculture as in all other segments of the economy in terms of overarching influence competitive market, provides innovative activity of economic entities. That is why innovation activities is crucial to success businesses. Agrarogospodarska subsystem of the national economy requires efficient use of existing educational and scientific potential of innovative technologies. These components of the innovation process can be implemented only with the introduction of appropriate forms and methods of innovation. They are part of the national innovation system, which includes relevant to innovation institutes and institutions designed to ensure the development of competitive industries.

Considered research areas and theoretical approaches are certainly promising, but due to lack of elaboration they can not yet compete with classical economic theory, including considerable interest theory of institutionalism, which among other modern economic views remained well out of sight Ukrainian reformers.

The essence of the research of innovative processes in the agricultural sector of the national economy in Ukraine was to change the state of formal institutions, i. e. formal rules and restrictions of economic behavior of economic agents. In fact it can be seen as quite normal and is a result of the regulatory state influence on the economy. However, the results of management decisions affect not only the content and direction, but also the specific conditions of acceptance, the nature and dynamics of changes in the economic system caused by the decision.

Ukrainian reformers were not taken into account the fact that informal constraints can not be opposed to formal altered state. For various reasons they change very slowly, evolutionarily, as it is bound to change the psychology of people, their moral and ethical principles and limitations. And formal rules and informal constraints ultimately shaped by subjective perception of the world of

people who, in turn, determines the choice explicit formal rules and informal development constraints.

Ключові слова: *Інноваційний розвиток, аграрний сектор, національна економіка, агрогосподарська підсистема, методологія дослідження управління інноваційними процесами.*

Keywords: *Innovative development, agriculture, national economy, ahrohospodarska subsystem, research methodology, management of innovation processes.*

Вступ.

Місце і роль інноваційної політики в структурі державного регулювання економіки визначаються особливостями інноваційного процесу як об'єкта управління. Він більшою мірою, ніж інші елементи науково-технічного прогресу, пов'язаний з товарно-грошовими відносинами. Ця обставина цілком переконливо виявляється в умовах регульованої ринкової економіки капіталістичних країн. Основна маса інноваційних процесів реалізується тут приватними компаніями різного рівня й масштабу, і такі процеси, зрозуміло, є не самоцінною метою, а засобом кращого вирішення виробничих і комерційних завдань компанії, що прагне високої прибутковості.

Функціонування господарської системи в аграрній сфері, як і в будь-яких інших сегментах економіки за умов усе охоплюючого впливу конкурентного ринку, забезпечується інноваційною активністю економічних суб'єктів. Саме тому інноваційна діяльність є визначальним фактором успіху підприємницьких структур. Агрогосподарська підсистема національної економіки потребує ефективного використання існуючого освітнього й наукового потенціалу, інноваційних технологій. Зазначені складові інноваційного процесу можуть бути реалізовані лише за умов запровадження відповідних форм і методів інноваційної діяльності. Вони є складовими національної інноваційної системи, яка включає дотичні до інноваційної діяльності інститути та інституції, покликані забезпечити розбудову конкурентоспроможних виробництв.

Розглянуті наукові напрямки і теоретичні підходи безумовно є перспективними, але через недостатню розробленість вони поки не можуть скласти гідну конкуренцію класичним економічним теоріям, серед яких значний інтерес представляє теорія інституціоналізму, яка в числі інших сучасних економічних поглядів залишилася також поза увагою українських реформаторів.

Аналіз останніх досліджень и публікацій.

Значний внесок у дослідження теоретичних і методологічних проблем інноваційного розвитку аграрного сектору економіки зробили відомі вітчизняні вчені, такі як С. А. Володін, М. Ф. Кропивко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. П. Ситник, О. Г. Шпикуляк та ін.

В останні роки інноваційна проблематика в аграрно-економічній науці стала однією з найбільш популярних. У результаті, розроблені численні рекомендації в цій галузі, більшість з яких передбачає збільшення бюджетної підтримки, спрямованої на стимулювання інноваційної активності в сільському господарстві, а також створення агротехнопарків та інших інноваційних центрів у галузі. Безумовно, ці рекомендації мають наукову й практичну цінність, тому заслуговують на пильну увагу з боку органів влади та господарюючих суб'єктів.

Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з інноваційним розвитком економіки України, набуває особливого значення. Але, на жаль, безрезультатне обговорення цього питання в нашій державі триває вже

багато років. Учені, підприємці, представники Уряду, парламентарії, усі – за стратегічний прорив, за якнайшвидший перехід економіки держави на інноваційний шлях, але реальні зрушення на цей час відсутні.

Постановка задачі.

Метою статті є аналіз дослідження інноваційного розвитку, як складової реформування управління аграрним сектором національної економіки.

Результати.

Теорія інституціоналізму зародилася в якості самостійного наукового напрямку поряд з класичною та кейнсіанською економічними теоріями ще в першій половині минулого століття і розкриває особливості сучасних уявлень про роль держави в ринковій економіці, в реалізації визначальних цілей суспільства. Даний науковий напрямок активно розвивається в даний час, пройшовши певну перевірку часом і трансформувавшись у неоінституціоналізм.

Неоінституціоналізм - новий напрямок у сучасній економічній думки, що сформувалося в 60-70-і рр. минулого сторіччя. Предметом дослідження в ньому стала інституційна структура економіки, що виявилось можливо завдяки проникненню в економічну теорію таких понять, як транзакційні витрати, права власності, контрактні відносини [6, С. 120]. Центральним елементом даної теорії є інститути, які впливають на тип економічної системи, шляхи її розвитку, визначають в сукупності з використовуваною технологією транзакційні витрати і витрати виробництва, тим самим впливаючи на ситуацію в економіці держави в цілому або в окремих її галузях.

Інститути - це набір формальних правил, неформальних обмежень та механізмів їх примусового здійснення. Більш просто інститути можна визначити як правила гри у суспільстві, обмеження, винайдені самими людьми і формують взаємодію між економічними агентами. Вони призводять до виникнення стимулів до політичного, соціального та економічного обміну в суспільстві. Інститути відрізняються від організацій. Інститути - це правила гри, а організації - це групи індивідів, яких пов'язує спільна цільова функція. Наприклад, до економічних організацій ставляться фірми, профспілки, кооперативи, політичні установи і політичної партії, законодавчі органи і так далі.

Єдина класифікація сучасного інституціоналізму до кінця ще не склалося, проте вчені - представники даного наукового напрямку внесли істотний внесок у розробку багатьох сучасних економічних проблем: глобальної політики (У. Ростоу, Р. Хейброннер), дебіюрократизації (Дж. Б'юкенен), теорії власності, транзакційних витрат і теорії фірми (Р. Коуз), теорії організацій (О. Вільямсон), теорії людського капіталу, теорії злочинності (Г. Беккер) [4, С. 12]. Нові неоінституціоналісти в останні роки постійно поповнюють ряди нобелівських лауреатів.

Автор на основі проведеного дослідження визначає, що відповідно до сучасного неоінституціонального подання, національна економіка розглядається як еволюційна відкрита система, що відчуває вплив зовнішнього середовища і реагує на нього. В якості основних елементів зовнішнього середовища в даному випадку розглядаються політика, екологія, культура. У зв'язку з цим інституціоналістів піддають критиці один з головних постулатів неокласичної теорії - рівновага економіки, вважаючи, що прагнення ринкових сил до врівноваження деформується більш потужними силами. Крім того, економічна система і внутрішньо неравновесна, так як йде постійний процес послідовних змін, які не мають кінцевого завершення. Виникаючі соціоекономічні структури та обмеження тимчасово створюють «ефект блокування» поточних процесів. Такі структури та обмеження називають «інститутами», але вони застарівають, особливо швидко останнім часом, і вимагають постійного вдосконалення.

Соціоекономічний інститут є основним системним елементом аналізу в інституційно-еволюційній теорії. Інституціоналістів також вважають, що принцип інститутів застосовний і до індивіда, який діє на основі звички, стереотипів, правил, ментальне і сформувалися соціокультурних норм, які і являють собою неформальні інститути, або, згідно зустрічається в даної теорії визначенням, - «інституції» [2, С. 56]. Вони служать йому орієнтиром у складному швидкоплинному світі, повне знання про який недоступно людині. Тому інституціоналістів вважають, що людина як суб'єкт економічних відносин раціональний у своєму виборі лише частково, оскільки інформований далеко не повно.

Відповідно до теорії неоінституціоналізму, одними з головних чинників розвитку економіки є інноваційна діяльність активних членів суспільства і технологічний прогрес.

Інституціоналісти підтримують активну роль держави в ринковій економіці, але розуміють її не в кейнсіанському і не в марксистському розумінні. Держава зв'язується з принципом неоднорідності і селекції інститутів, підправляти спонтанність їх виникнення. Держава необхідно із за «опортуністичного поведінки» фірм та індивідів. Значна частина інститутів покликана мінімізувати, обмежувати цю поведінку. У цьому потребує суспільство, огорожуючи себе від «обмежено розумних істот небездоганною моральністю».

В останні роки в нашій країні з'явився цілий ряд дослідників, що розглядають інституційну економічну теорію як основу теорії методології формування ринкових інститутів. До таких дослідникам відносяться Л.І. Абалкін, О.В. Іншаков, Д.С. Львів, Г.Б. Клейнер, В. М. Полтерович, А.Г. Зельднер[1, С. 140].

Ними дано поняття «інститут» різні трактування, названі категорії, що визначають процеси, явища і відносини інституціональної економіки, зроблені спроби аналізу сутності та проявів інститутів у господарській діяльності суб'єктів, а також аналізу їх змісту і форми. Разом з тим, як зазначає цілий ряд авторів, теорія інституціоналізму в нашій країні знаходиться на стадії формування і розвитку, і, на їхню думку, вивчення інституційного простору, його змісту, форм, траєкторії і темпів розвитку, меж і стимулів взаємодії господарюючих суб'єктів, а також проблем інституціональної структури економіки є найважливішим. Слід також зазначити, що дослідження, присвячені проблемам аграрного економічного інституціоналізму, поки рідкісні і представлені лише деякими роботами. Разом з тим інституційне середовище аграрного ринку специфічна так само, як специфічні закономірності її формування та розвитку, а отже, її вивчення є одним з пріоритетних напрямків аграрних економічних досліджень на даному етапі.

Автор зазначає, що таким чином, сучасна позитивна методологія дослідження управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки, не може обмежуватися лише рамками однієї з фундаментальних економічних теорій. У зв'язку з цим автор пропонує використовувати інтегральний підхід до формування методологічного базису дослідження управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки, концептуальна схема якого представлена на рис. 1.

Сутність інтегрального підходу полягає в тому, що можливо використовувати методологічні інструментарії різних економічних навчань для дослідження проблем управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки, залежно від сформульованих цілей і завдань дослідження. Запропонований підхід дозволяє виключити протиріччя між економічними навчаннями, оскільки він передбачає, з одного боку, поєднання всіх теорій, а з іншого боку, їх розмежування за напрямками досліджень і спеціалізацію на вивченні конкретних соціально-економічних проблем і процесів.

Автором пропонується всі існуючі економічні теорії розділити на два типи:

1. Основні фундаментальні класичні економічні теорії, до числа яких можна віднести: теорію соціалістичної планової економіки, яка панувала в економічній науці і практиці в радянський час; класичну і неокласичну теорії ринкової економіки, що розглядають ринок як саморегулюючу систему; кейнсіанство і неокейнсіанство, що обґрунтовують необхідність втручання держави в ринкові процеси; інституціоналізм і неінституціоналізм, що розглядають економічну систему через призму інститутів і роль людини в соціально-економічних процесах.

2. Нетрадиційні розвиваються економічні теорії еволюційної економіки, до числа яких можна віднести такі напрями, як екофізика, екоматерміка, біономіка, синергетика, «теорію катастроф», тектологія.

Автор зазначає, що традиційні та нетрадиційні економічні теорії не суперечать одна одній, оскільки вирішують принципово різні, але взаємопов'язані завдання. Основне завдання класичних теорій - це дослідження управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки різних типів: статичне вивчення властивостей і характеристик аграрного сектору в національній економіці, переважно вивчення внутрішньосистемних структур і взаємодій. В рамках даних теорій аграрного сектору в національній економіці розглядається як саморегулююча чи керована сукупність системних елементів, що прагнуть або приводяться до збалансованого рівноваги, узгодженій взаємодії. Основне завдання нетрадиційних економічних теорій еволюційної економіки - вивчення відбуваються в економіці трансформацій, процесів переходу від одного типу аграрного сектору в національній економіці до іншого, моделювання таких перехідних процесів та їх можливих наслідків.

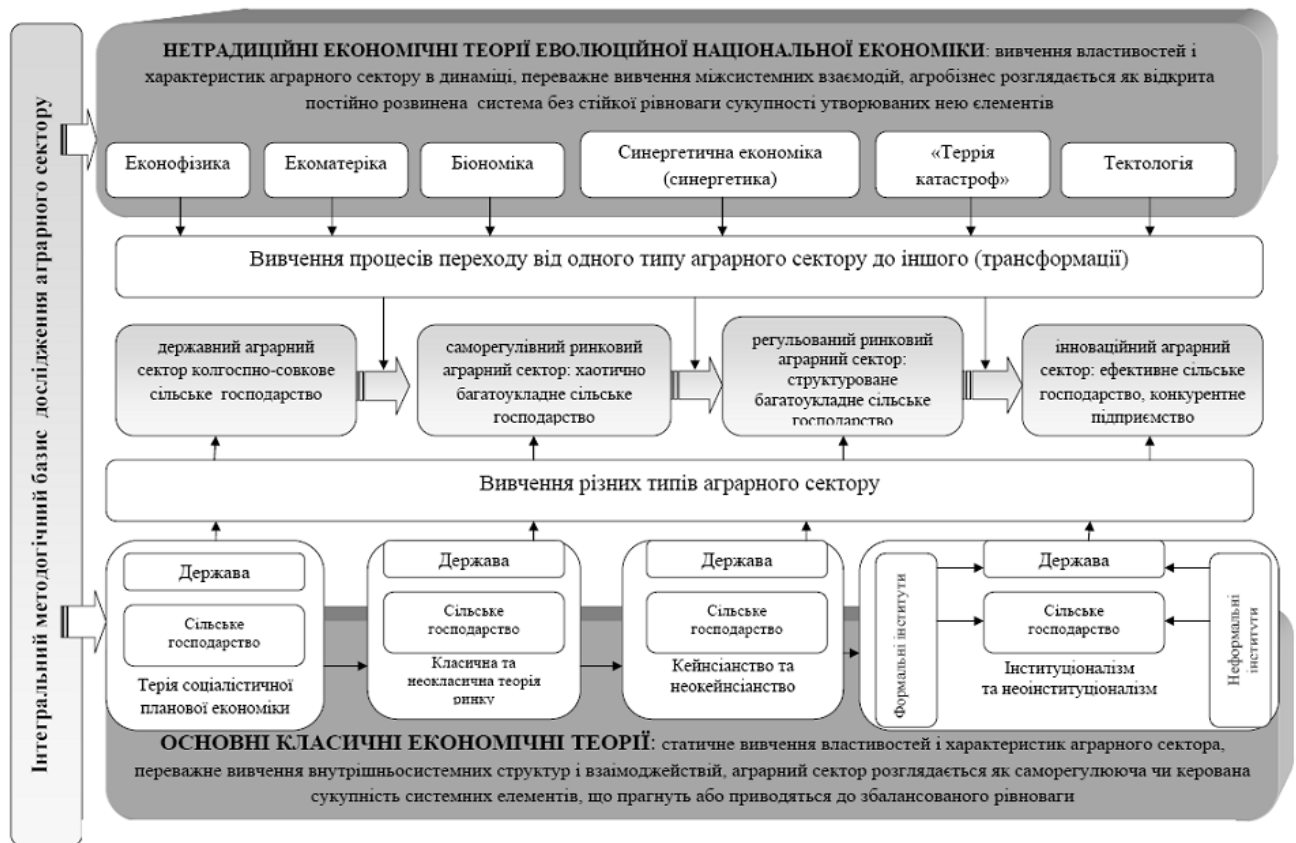

Рис. 1. Інтегральний підхід до формування методологічного базису дослідження інноваційного процесу розвитку аграрного сектору в національній економіці

Різні теоретичні навчання еволюційної економіки дозволяють досліджувати властивості і характеристики аграрного сектору національної економіки в динаміці, акцентуючи увагу на міжсистемних взаємодіях. В рамках еволюційної економіки сільське господарство розглядається як відкрита, постійно розвивається система без стійкої рівноваги сукупності утворюють її елементів (рис. 1).

Таким чином, використовуючи для проведення досліджень управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки інтегральний методологічний базис, можна вивчати і статичні, і динамічні властивості. Аграрний сектор національної економіки постійно еволюціонує і розвивається під впливом сукупності певних чинників. У зв'язку з цим дуже важливо прогнозувати можливі зміни та їх наслідки, користуючись методологічним апаратом еволюційних напрямків нетрадиційної економічної теорії. Разом з тим, змінюючись, аграрний сектор завжди прагне до певного стану, а при керованому зміні - до бажаного стану. У зв'язку з цим для вивчення фактичного, прогнозованого або бажаного стану управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки необхідний методологічний апарат класичних економічних теорій.

Враховуючи, що в процесі еволюції один стан економіки змінює інше, класичні економічні теорії з часом втрачають свою актуальність, одна теорія поступово приходить на зміну іншій, хоча певні елементи минулої теорії можуть зберігатися. Так сталося з теорією К. Маркса і В. Леніна: соціалістична модель планової економіки в нашій країні залишилася в минулому [3, С.22]. На зміну теорії планової економіки прийшла теорія ринку, а потім розуміння того, що необхідно державне регулювання і теорія Кейнса. Разом з тим провали в реформуванні та кризові явища в економіці в останні роки не пояснюються з позицій теорій саморегульованої і регульованої ринкової економіки. Сучасні економічні системи необхідно досліджувати з позицій теорії інституціоналізму та неінституціоналізму як продовження логічного розвитку даного вчення.

Автор вважає, що теорія інституціоналізму та неінституціоналізму може бути застосована не тільки до вивчення загальноекономічних питань суспільства і держави, а й до дослідження галузевих проблем, зокрема сучасних проблем управління аграрним сектором національної економіки України. Дане науковий напрям дозволяє в нетрадиційних аспектах розглядати причини кризи в загальноекономічному і аграрному секторі національної економіки нашої країни. Значний науковий інтерес в цьому сенсі представляє вивчення сталих інституційних організаційно-економічних трансформацій в аграрному секторі національної економіки України в період реформ і можливих трансформацій в умовах переходу до управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки, в рамках якої має бути створено ефективний конкурентоспроможний вітчизняний аграрний сектор національної економіки.

Грунтуючись на положеннях неінституціональної теорії і можливостях її застосування для вивчення галузевих проблем, автор вважає за доцільне сформулювати наукову гіпотезу про суттєвий вплив на ефективність управління та функціонування аграрного сектору інституційної структури і безпосередньо самих формальних і неформальних інститутів. Автор зазначає, що основними умовами, які визначають можливості сталого та ефективного розвитку аграрного бізнесу, є узгодження формальних і неформальних інститутів між собою, недопущення протиріччя між ними.

Сутність дослідження управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки в Україні полягала в зміні державою формальних інститутів, т. б. формальних правил і обмежень економічної поведінки господарюючих суб'єктів. По суті це можна розглядати як цілком нормальне явище, яке є наслідком регулюючого впливу держави на економіку. Разом з тим на результати управлінських рішень впливають не тільки їх зміст і спрямованість, а й конкретні умови їх прийняття, характер і динаміка змін в економічній системі, зумовлених прийнятими рішеннями.

Українськими реформаторами не було враховано ту обставину, що неформальні обмеження не можуть бути, на відміну від формальних, змінені державою. В силу об'єктивних причин вони змінюються дуже повільно, еволюційно, оскільки це пов'язано зі зміною психології людей, їх моральних і етичних засад і обмежень. І формальні правила, і неформальні обмеження, в кінцевому рахунку, формуються під впливом суб'єктивного світосприйняття людей, яке, в свою чергу, і визначає експліцитний вибір формальних правил і розвиток неформальних обмежень.

На нашу думку, однією з найголовніших помилок реформаторів є те, що з процесу реформ був виключений людина-працівник, в даному випадку сільський трудівник. У сучасних умовах господарювання він повинен розглядатися вже не як один з основних елементів виробничих сил, а як головний суб'єкт виробничих відносин. Однак для того, щоб він дійсно їм СТП, необхідно змінити психологію його економічного мислення та поведінки. Цей процес тривалий, складний і вимагає еволюційного, а не революційного підходу до управління. Абсолютна більшість колгоспів на початку 90-х рр. минулого століття дуже швидко стали господарськими товариствами і товариствами, формально складаються не просто з працівників, а з партнерів, що об'єднали свої земельні частки і майнові паї для спільної виробничої діяльності, формально розподіливши відповідальність не тільки за проміжні, а й за кінцеві результати роботи підприємства. На ділі ж у свідомості людей по суті нічого не змінилося: здавши свої паї сьогодні ввечері і ставши партнерами, всі члени товариства на наступний ранок прийшли на роботу як наймані робітники, з абсолютно іншою мотивацією, а саме з бажанням отримати протягом двох тижнів якомога вище заробітну плату. Це наочний приклад виявленого протиріччя формальних і неформальних інститутів в реформованому аграрному секторі України.

Економічна теорія неінституціоналізму в порівнянні з іншими сучасними теоретичними концепціями має суттєві переваги, які полягають у можливості використання її положень для виявлення організаційно-економічних протиріччя інституційного характеру в системі управління аграрним сектором національної економіки, що стримують ефективний розвиток аграрного сектору України.

Інституціоналізм і неінституціоналізм багато в чому пояснює не тільки причини невдач управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки в Україні, але і дозволяє знайти раціональні шляхи вирішення проблем, що накопичилися в сільському господарстві і стримуючих підвищення ефективності функціонування даної галузі економіки. Таким чином, автором зазначено, що дану економічну теорію доцільно використовувати в якості основного теоретичного базису дослідження проблем підвищення ефективності управління аграрним сектором в сучасних умовах національної економіки.

Література.

1. Володін С. А. Реалізація інноваційного потенціалу аграрної науки: проблеми і перспективи / С. А. Володін // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 139 – 150.
2. Інновації у розвитку підприємництва в аграрній сфері / М. М. Кулаєць, М. Ф. Бабієнко, О. Д. Витвицька [та ін.] // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 55 – 64.
3. Концепція реформування управління аграрним сектором. Проект / П. Т. Саблук, В. П. Ситник, Ю. Я. Лузан [та ін.]. – К. : ННЦІАЕ, 2004. – 46 с.
4. Корецький М. Х. Державне регулювання розвитку аграрної сфери економіки України: монографія / М. Х. Корецький. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.
5. Макаров М. О. Ринок інновацій в аграрному секторі / М. О. Макаров // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 86 – 90.
6. Організаційні форми і методи інноваційної діяльності у розвитку аграрної сфери економіки / О. Г. Шпикуняк, В. М. Русан, Л. І. Курило [та ін.] // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 119 – 125.

References.

1. Volodin S.A. (2011), Implementing innovative capacity of agricultural science: problems and prospects, *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 139–150.
2. Kulayets M.M., Babiyenko M.F., Vytvytsky O.D. (2009), Innovations in the development of entrepreneurship in agriculture, *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 55–64.
3. Sabluk P.T., Sytnyk V.P., Luzan Y., (2004), *Kontseptsia reformuvannia upravlinnia ahrarnym sektorom*, [The concept of governance reforms agricultural sector], NNTsIAE, Kyiv, Ukraine.
4. Koretsky M.H. (2002), *Derzhavne rehuliuвання rozvytku ahrarnoi sfery ekonomiky Ukrainy*, [State regulation of development of agriculture Ukraine], UADU, Kyiv, Ukraine.
5. Makarov M.O. (2009), Real innovation in the agricultural sector, *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 86–90.
6. Shpykulyak O.G., Rusan V.M., Kurylo L.I (2010), Organizational forms and methods of innovation in the development of agriculture, *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 119–125.